

VRAK – MUSEUM OF WRECKS
ARKEOLOGISK RAPPORT 2023:3

TJOCKÖ SJÖKABEL

MARINARKEOLOGISK UTREDNING

TJOCKÖ 3:40, TJOCKÖ 1:23 SAMT TJOCKÖ FS:5

RÅDMANSÖ SOCKEN
NORRTÄLJE KOMMUN
STOCKHOLMS LÄN

VRAK
MUSEUM OF
WRECKS

HÅKAN ALTROCK

en del av STATENS MARITIMA OCH TRANSPORTHISTORISKA MUSEER

VRAK – MUSEUM OF WRECKS
ARKEOLOGISK RAPPORT 2023:3

TJOCKÖ SJÖKABEL

MARINARKEOLOGISK UTREDNING

TJOCKÖ 3:40, TJOCKÖ 1:23 SAMT TJOCKÖ FS:5

RÅDMANSÖ SOCKEN
NORRTÄLJE KOMMUN
STOCKHOLMS LÄN

HÅKAN ALTROCK

Vrak – Museum of Wrecks
en del av Statens maritima
och transporthistoriska museer

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.vrak.se
www.smtm.se

Statens maritima och transporthistoriska museer
är miljöcertifierade enligt ISO 14001.

2023 Vrak – Museum of Wrecks
Arkeologisk rapport 2023:3

Layout: Typoform
Omslagsbild: Lastning av undersökningsbåten i Gräddö gästhamn.
Foto: Jim Hansson, SMTM. Digitalt museum, Fotonr: VK. V 0010

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY),
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>.
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Spridningstillstånd Sjöfartsverket Dnr: 23–02415

INNEHÅLL

Sammanfattning	6
Bakgrund	6
Syfte och metod	8
Topografi och kulturmiljö	9
Tidigare undersökningar	11
Genomförande	13
Resultat	13
Diskussion och tolkning	15
Utvärdering	15
Referenser	16
Tekniska och administrativa uppgifter	17
Sonarbilaga	18

SAMMANFATTNING

Statens maritima och transporthistoriska museer (SMTM) genomförde 2023-04-12 en arkeologisk utredning inför en planerad sjökabelnedläggning mellan öarna Båtveskär och Fejan, belägna i Norrtälje kommun. Utredningen omfattade sonarkartering längs en cirka 100 meter bred och 1 kilometer lång korridor. Vid karteringen undersöktes bland annat den i Kulturmiljöregistret (KMR) angivna positionen för fartygs-/båtlämningen L2013:3811 samt en markering på sjökortet inom utredningsområdet som indikerar ett hinder (*Obstn*) på 30 meters djup. På den angivna positionen för L2013:3811 fanns ingenting som stack ut

i sonarbilderna. Markeringen på sjökortet för ett hinder (*Obstn*) på 30 meters djup inom utredningsområdet tolkades som tre berghällar som stack upp ur bottensedimentet.

Sammanfattningsvis hittades inget av antikvariskt intresse vid sonarkartering inom utredningsområdet. På grund av detta genomfördes endast etapp 1 av utredningen. En indikation för något som möjligen skulle kunna vara en kulturhistorisk lämning (ID1) iaktogs, men då denna indikation låg utanför utredningsområdet gjordes ingen dykinspektion av den.

BAKGRUND

Vattenfall Eldistribution AB önskar lägga en sjökabel mellan öarna Båtveskär och Fejan i Norrtälje kommun. Nedläggningen är tänkt att ske inom fastigheterna Tjockö 3:40, Tjockö 1:23 samt Tjockö FS:5, Norrtälje kommun (se fig. 1).

Den 2023-03-29 beslutade Länsstyrelsen i Stockholm att Statens maritima och transport-

historiska museer (SMTM) skulle utföra en arkeologisk utredning etapp 1 (sonarkartering) och 2 (dykbesiktning) inom området. Syftet var att ta reda på om fornlämningar riskerar att beröras av den planerade kabelnedläggningen. Utredningen skulle också avgränsa nyupptäckta fornlämningar.

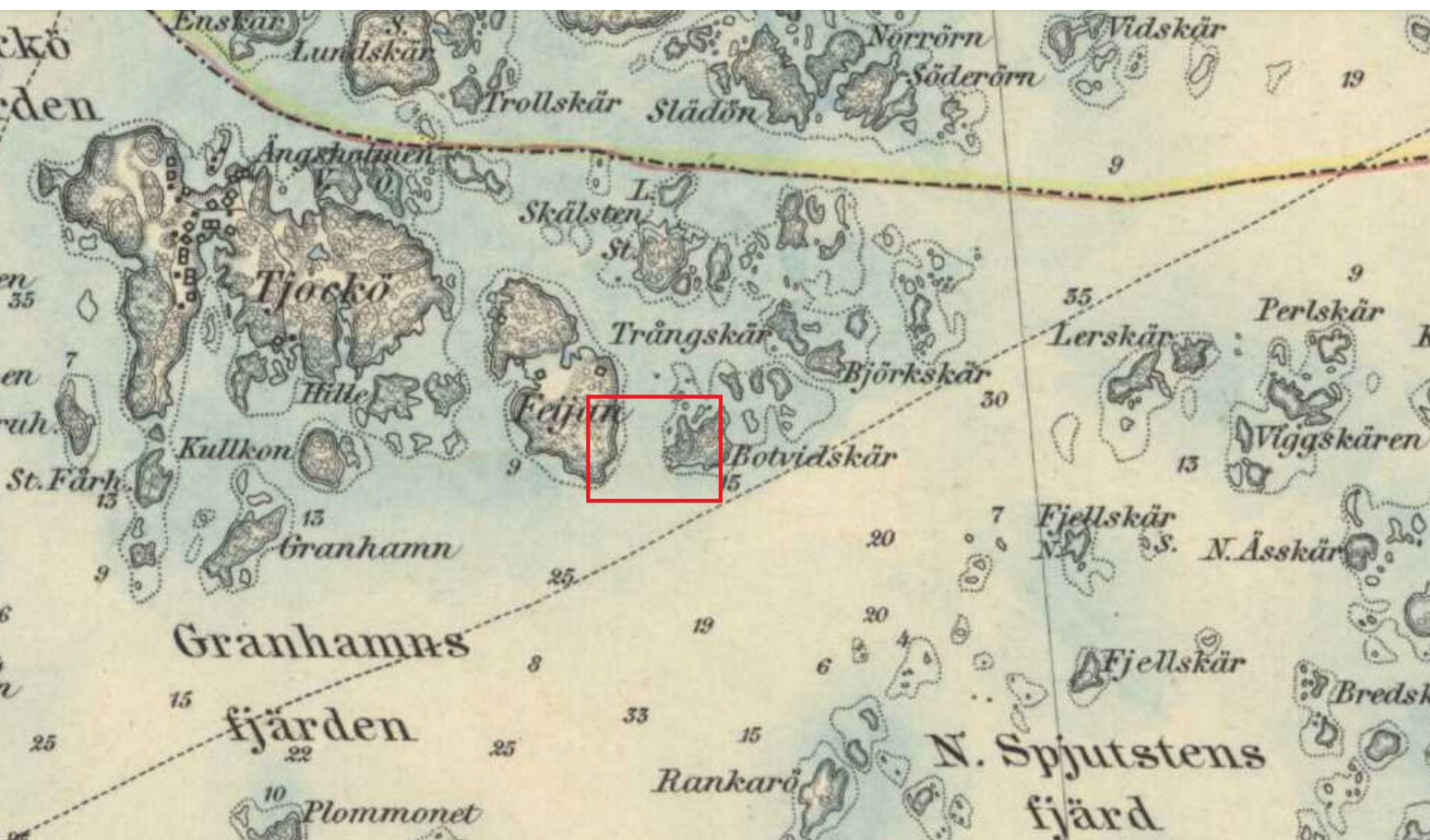
FIGUR 1. Den planerade sjökabeln vid Fejan, öster om Kapellskär markerad. Utsnitt ur GSD Terrängkartan, Lantmäteriet, licensierad CC0, bearbetat av Håkan Thorén och Mikael Fredholm, SMTM.

SYFTE OCH METOD

För att säkerställa att inga fornlämningar skadas vid kabelnedläggningen beslutade Länsstyrelsen i Stockholms län om en marinarkeologisk utredning etapp 1 och 2 i berört vattenområde, med syftet att finna eventuella fornlämningar och att avgränsa dessa. Uppdraget gick till Statens maritima och

transporthistoriska museer (SMTM). Utredningsområdet, som bland annat omfattade ett av Sjöfartsverket markerat hinder på botten (*Obstn*) på ca 30 meters djup samt en angiven position för en fartygslämning (L2013:3811) avsöktes med side scan sonar.

FIGUR 2. Kartan från 1879 innan karantänsstationen upprättades på Fejan. Notera att ön som nu heter Båtväskär här benämns som Botvidskär. Utredningsområdet inom den röda fyrkanten. Rikets allmänna kartverksarkiv, Generalstabskartan Norrtälje, 1879, 85–1, J243-85-1. Bearbetad av Håkan Altrock, SMTM.

TOPOGRAFI OCH KULTURMILJÖ

Utredningsområdet är övervägande beläget i det nord-sydliga sundet mellan Båtveskär och Fejan. Botten här framgår som förhållandevis jämn på sjökortet, med relativt branta sluttningar på respektive sida av sundet och betydligt flackare mot sundets mitt, där det största djupet finns. Djupet uppgår som mest till 31 meter.

Utredningsområdet ligger i närheten av inte mindre än åtta farleder varav inbegrips norra huvudleden mellan Stockholm och Åland/Finland. Denna farled ligger direkt söder om utredningsområdet. Områdets strategiska läge har medfört att öarna kring Tjockö ibland har tjänat som framskjuten bas för flottan, till exempel i samband med finska kriget 1808–1809. Sommaren 1809 förlade man således örlogsskepp i området runt Tjockö. Som bas fungerade Stockholmen som är belägen ca tre kilometer norr om utredningsområdet.

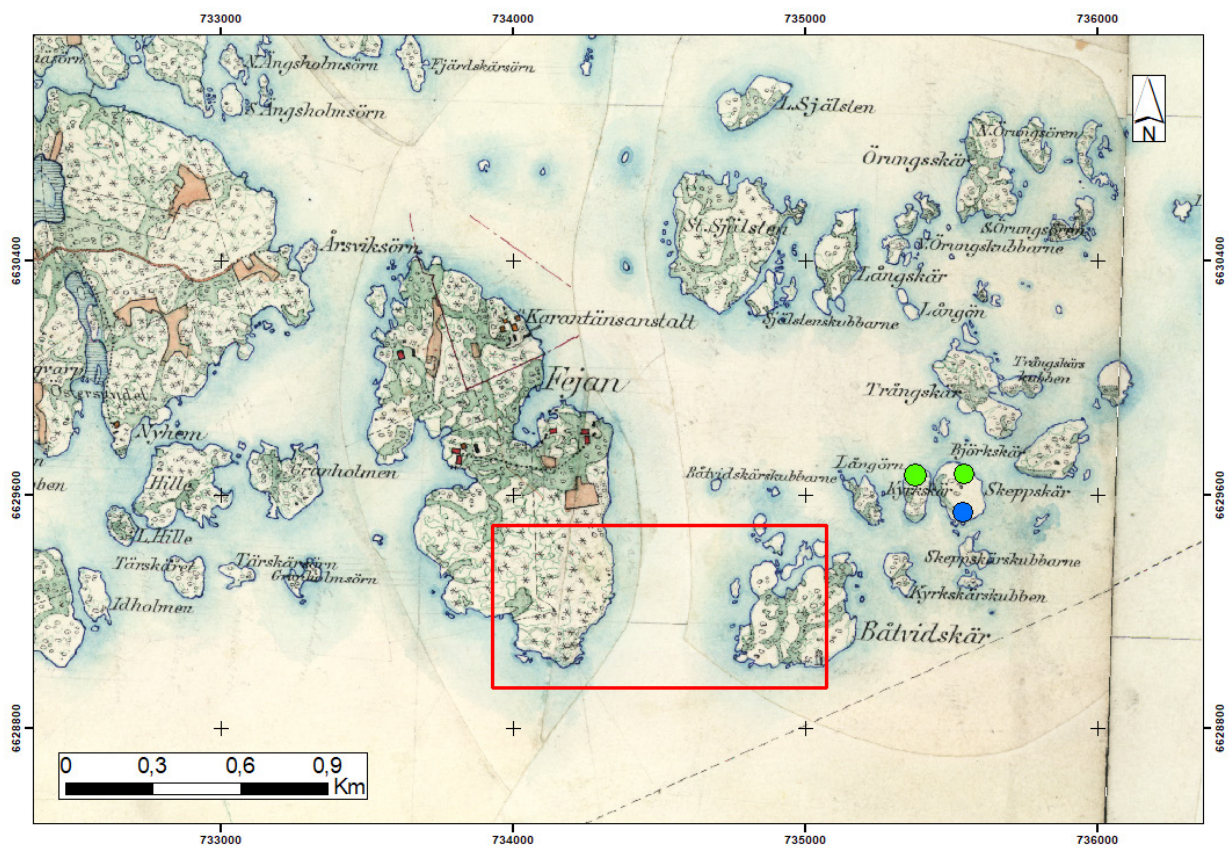
Bara något år senare, 1811 baserades den 2:a kanonjölledivisionen vid Granhamn som ligger två och en halv kilometer väster om utredningsområdet. Syftet var att vaka mot franska kapare som då härjade i Östersjön och som bland annat ville pressa svenska sjömän till franska flottan.

Granhamn ligger lämpligt till i skärningspunkten mellan farlederna på Granhamnsfjärden och en krog har legat här åtminstone under det sena 1700-talet och tidiga 1800-talet (Matz & Matz 1978, 95 ff.). Talrika ristningar i berget vittnar om de gånger fartyg har legat här och väntat på lämplig seglingsvind längs någon av de många farlederna (L2015:1697). Ristningar finns till exempel också i berget på Kyrkskäret (L2015:874) och Skeppskär (L2015:2016, L2015:2017), belägna en knapp kilometer ÖNÖ om undersökningsområdet.

Utredningsområdet ligger invid sydöstra delen av ön Fejan. Ön utgjorde sedan 1892 karantänsstation främst för fartyg från Ryssland och Finland, vilket gjorde att många fartyg med besättningar kom och lämnade Fejan. Detta gällde särskilt år 1894, då sammanlagt 5 000 personer från 196 fartyg hölls i karantän på Fejan i samband med ett kolera-utbrott. Sammanlagt dog fyra personer på ön under utbrottet och minst en av dessa begravdes

på invidliggande Skeppskär (graven registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning, L2015:1675; se fig. 3). Karantänsstationen ägde bestånd till 1930-talet (Matz & Matz 1978, 110 ff).

Hösten 1944 flydde nära 30 000 ester i småbåtar över havet till Sverige. En hel del av dem lotsades in till Fejan där det gamla karantänssjukhuset ställdes i ordning för att tjäna som genomgångsläger (Matz & Matz 1978, 115 ff).

FIGUR 3. Under tidigt 1900-tal var karantänsstationen i bruk på Fejan. De gröna punkterna visar platserna för ristningarna L2015:874 respektive L2015:2016 och L2015:2017. Den blå punkten visar platsen för graven L2015:1675. Den röda ramen visar området för den arkeologiska utredningen. Notera att ön som på kartan 1879 benämndes Botvidskär (se fig. 2) här kallas Båtväskär för att i våra dagar hittas under namnet Båtväskär. Rikets allmänna kartverks arkiv, Häradsekonomiska kartan, Tjockö, 85–14, 1901–06, J112-85-14. Bearbetad av Håkan Altrock, SMTM.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

SMTM har inte kunnat påvisa att det har förekommit några andra marinarkeologiska undersökningar inom eller direkt invid undersökningsområdet. Den närmaste insatsen är en sonarkartering som SMTM genomförde inför en kabelnedläggning mellan Tjockö och Granhamnsörarna i september 2007. Vid detta tillfälle hittades det så kallade Kulkanvraket (L2013:4446, se fig. 4). Fartygslämningen har dendrokronologiskt daterats till perioden 1773-1813 (Lindström 2007).

GENOMFÖRANDE

Etapp 1 av den arkeologiska utredningen, som omfattade sonarkartering genomfördes 2023-04-12. Området avsöktes med Deep Vision side scan sonar med 340 kHz frekvens. Karteringen var tänkt att omfatta minst 50 meter på vardera sida om den planerade kabelsträckningen men omfattade vid etappens slut även ett större område väster om den planerade ledningsdragningen. Detta hade att göra med att kabelsträckningen går nära Båtveskär, där det var för grunt att köra med släpsonar öster om utredningskorridoren. Därför kördes båten med

sonaren främst väster om sträckningen, vilket gav en bra bild av botten längs med den planerade kabelsträckningen. Detta gjorde också att en avsevärt större yta väster om ledningsträckningen kom att karteras. Dessutom gjordes några extra sonarkörningar nära den i KMR angivna platsen för fartygslämningen L2013:3811 (se bilaga 1).

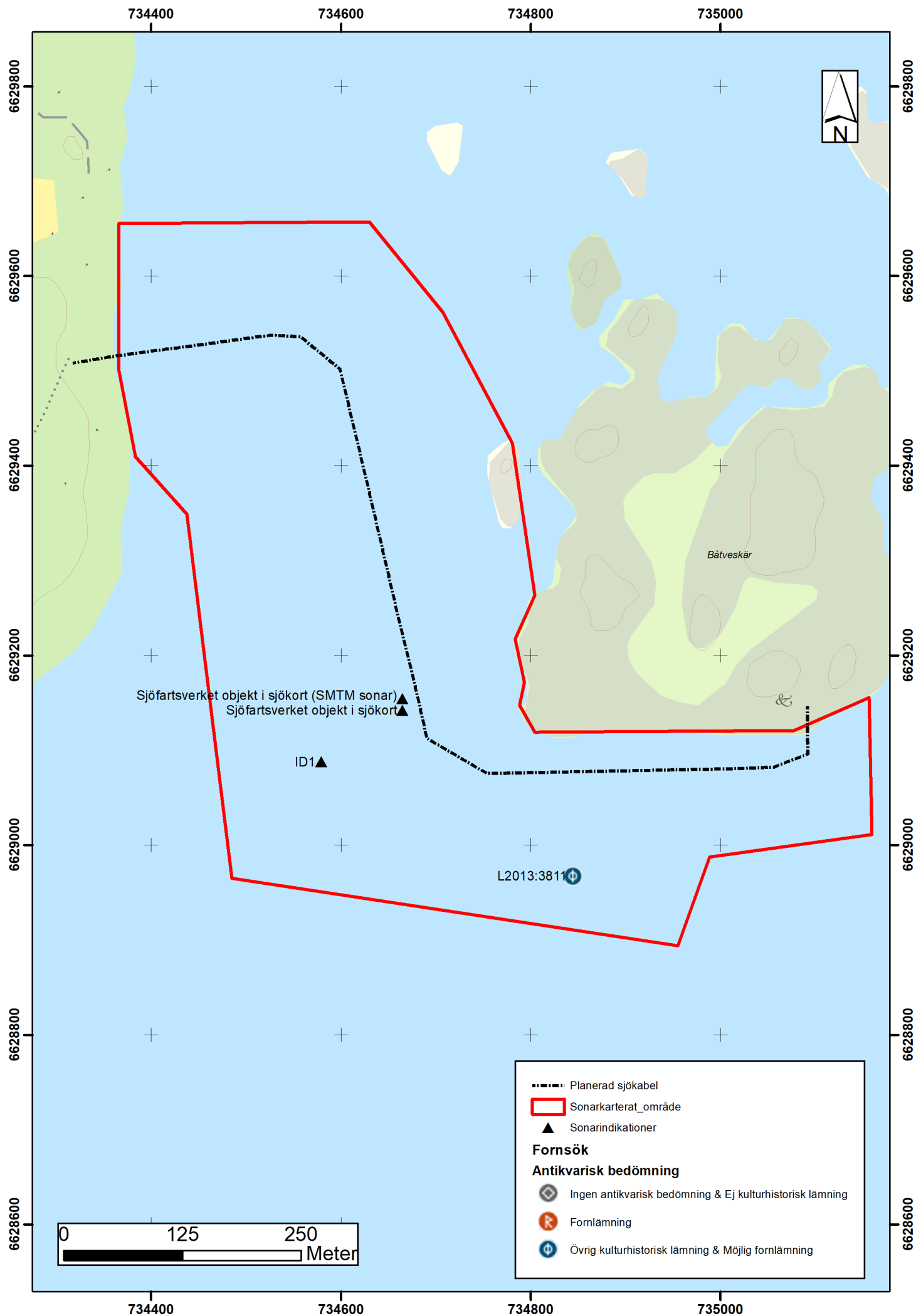
Eftersom inga fartygslämningar eller indikationer på andra kulturhistoriska lämningar kunde upptäckas inom utredningsområdet utfördes endast etapp 1 av utredningen.

RESULTAT

Sonarkarteringen kunde inte påvisa några fartygslämningar eller andra kulturhistoriska lämningar inom utredningsområdet. Sjöfartsverkets i sjökortet markerade hinder (se fig. 5) bedömdes av SMTM vara ett naturligt objekt, klipphällar, inom ett område på cirka 30 meters diameter. Vid den

angivna platsen för L2013:3811 kunde inget utom plan botten ses på sonarkarteringen. En indikation iaktogs utanför utredningsområdet (ID1). Vad indikationen utgör kunde inte fastställas inom ramen för utredningen (se Diskussion och tolkning nedan, samt även fig. 5 och bilaga 1).

FIGUR 4. Utredningsområdet markerat. Utsnitt ur GSD Terrängkartan, Lantmäteriet, licensierad CC0, bearbetat av Håkan Thorén och Mikael Fredholm, SMTM.

DISKUSSION OCH TOLKNING

En indikation för ett okänt objekt fångades upp utanför utredningsområdet, ID1. Det kan utgöras av en naturlig formation, men möjligheten finns att detta är en kulturhistorisk lämning. Det skulle i så fall kunna vara den korrekta positionen för lämningen L2013:3811.

UTVÄRDERING

Den arkeologiska utredningen kunde utföras enligt plan. På den angivna positionen för L2013:3811 fanns inget av antikvariskt intresse. Den i sjökortet angivna markeringen (*Obstn*) kunde också bestämmas som en icke kulturhistorisk lämning.

FIGUR 5. Det faktiskt karterade utredningsområdet markerat. Utsnitt ur GSD Terrängkartan, Lantmäteriet, licensierad CC0, bearbetat av Håkan Thorén och Mikael Fredholm, SMTM. Skala 1:5 000.

REFERENSER

Tryckta källor

Matz, Edvard & Matz, Erling (1978). *Sällsamheter i Stockholms skärgård: en bok om historiska platser, om saga och sägen och litterära miljöer*. Roslagen. Stockholm: Rabén & Sjögren i samarbete med Sv. turistfören.

Lindström, Jens (2007). *Slutmeddelande avseende särskild arkeologisk utredning inför sjöförläggning av elkabel mellan Tjockö och Granhamnsörarna, Rådmansö socken*. SMTM, Dnr. 93/07-51.

Digitala källor

Kulturmiljöregistret (KMR): <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Lantmäteriets historiska kartarkiv: <https://www.lantmateriet.se/historiskakartor>

Kartor

Lantmäteriet, GSD Terrängkartan (utsnitt)

Rikets allmänna kartverks arkiv

Generalstabskartan Norrtälje, 1879, 85-1, J243-85-1.

Rikets allmänna kartverks arkiv

Häradsekonomiska kartan, Tjockö, 85-14, 1901-06, J112-85-14.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Statens maritima och transporthistoriska museers (SMTM) dnr: 5.3.1-2023-502

Länsstyrelsens dnr, beslutsdatum: 431-4281-2023, 2023-03-29

Fornreg uppdragsnummer: 202300404

SMTM projektnr: 2081218

SMTM projektledare: Mikael Fredholm

Orsak till utredningen: Kabelnedläggning

Uppdragsgivare: Länsstyrelsen i Stockholm

Undersökningstyp: Marinarkeologisk utredning

Undersökningstid: 2023-04-12

Utredd yta: 108 400 m²

Undersökt yta: 303 500 m²

Plats/Fastighet: Tjockö 3:40, Tjockö 1:23 samt Tjockö FS:5

Socken: Rådmansö

Kommun: Norrtälje

Län: Stockholm

Landskap: Uppland

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Koordinater för utredningens sydvästra hörn: N 6629084, E 734649

Vattendjup: 0-31 m

Dokumentationshandlingar:

Rapporten förvaras digitalt på Riksantikvarieämbetets webbplats Forndok.

Analogt dokumentationsmaterial: Förvaras på Sjöhistoriska museets arkiv i Stockholm.

Digitalt dokumentationsmaterial: Video, stillbildsfotografier och digitala ritningar

förvaras digitalt på Statens maritima och transporthistoriska museers servrar.

Vid den digitala hanteringen av dokumentationsmaterialet och rapportfram-

ställningen har följande programvaror använts: Esri ArcMap, Microsoft Word,

Photo Shop, Deep View m.fl.

Fotografier: 1 st fotografi arkiveras i databasen PRIMUS på Statens maritima och

transporthistoriska museer. Fotonr: VK. V 0010

GIS/mätdata: arkiveras på Statens maritima och transporthistoriska museers servrar.

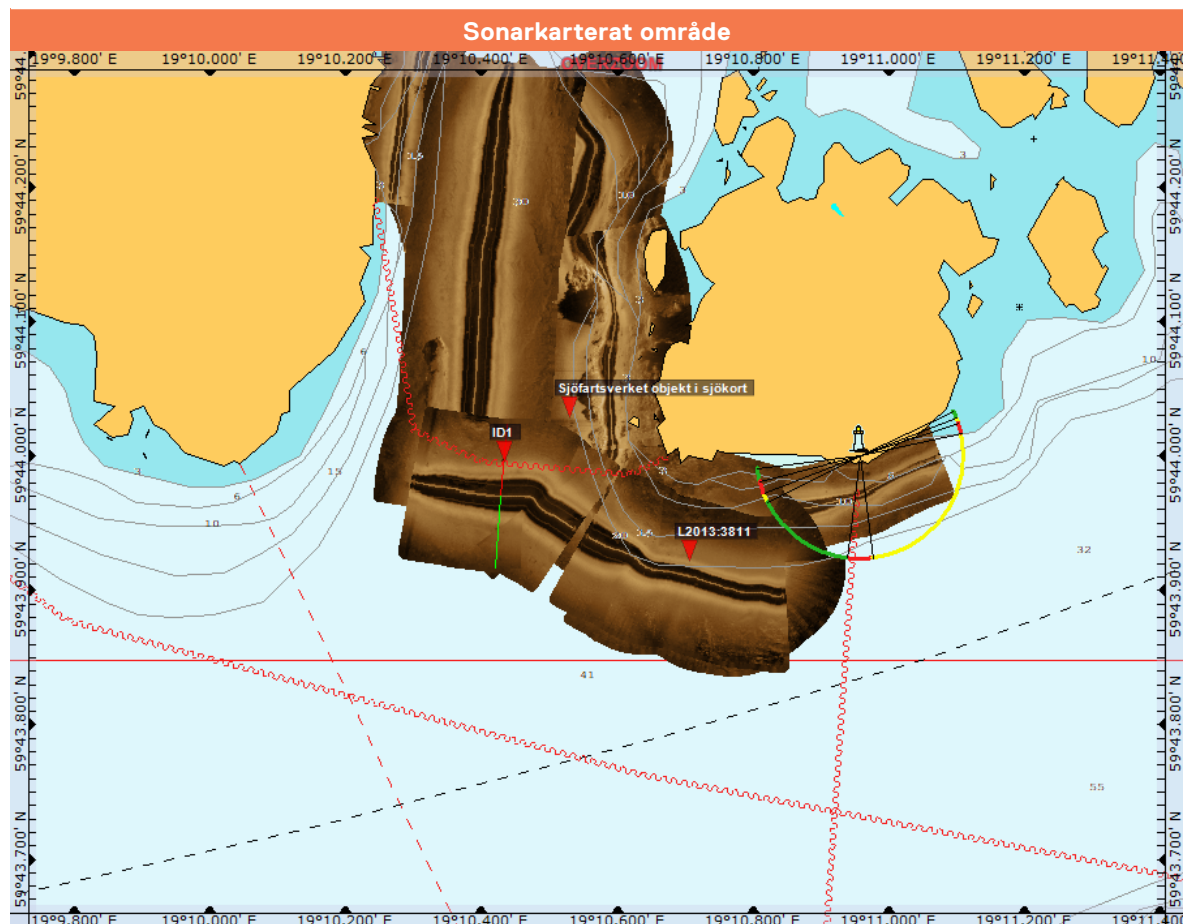
Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Deltagarförteckning SMTM

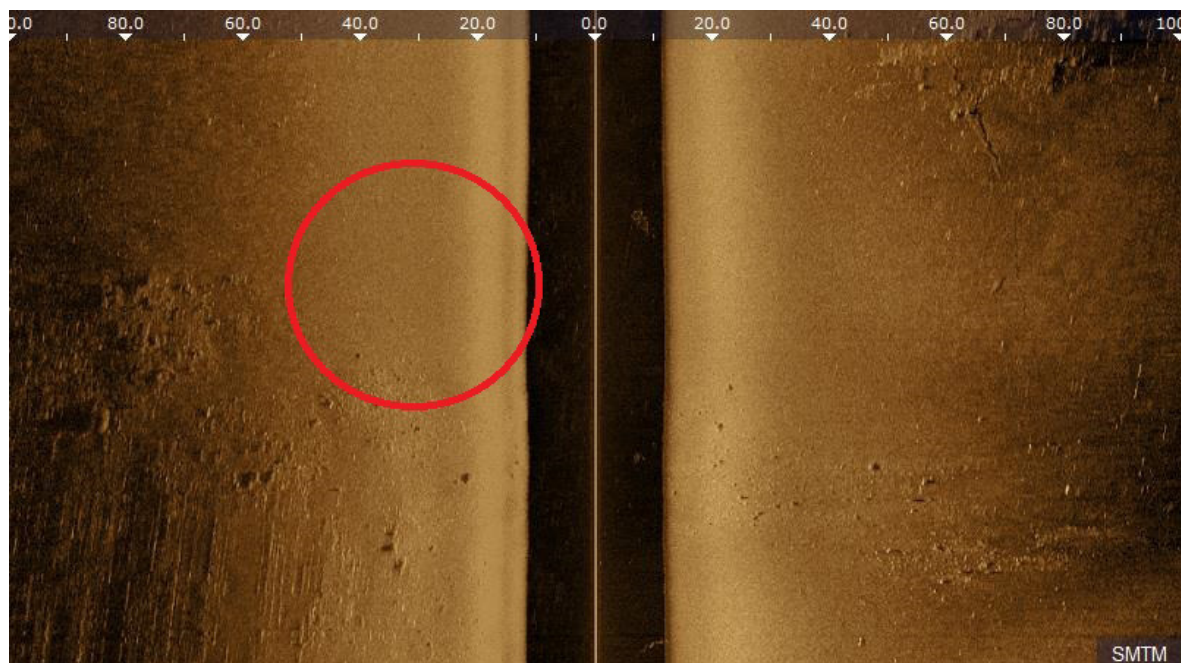
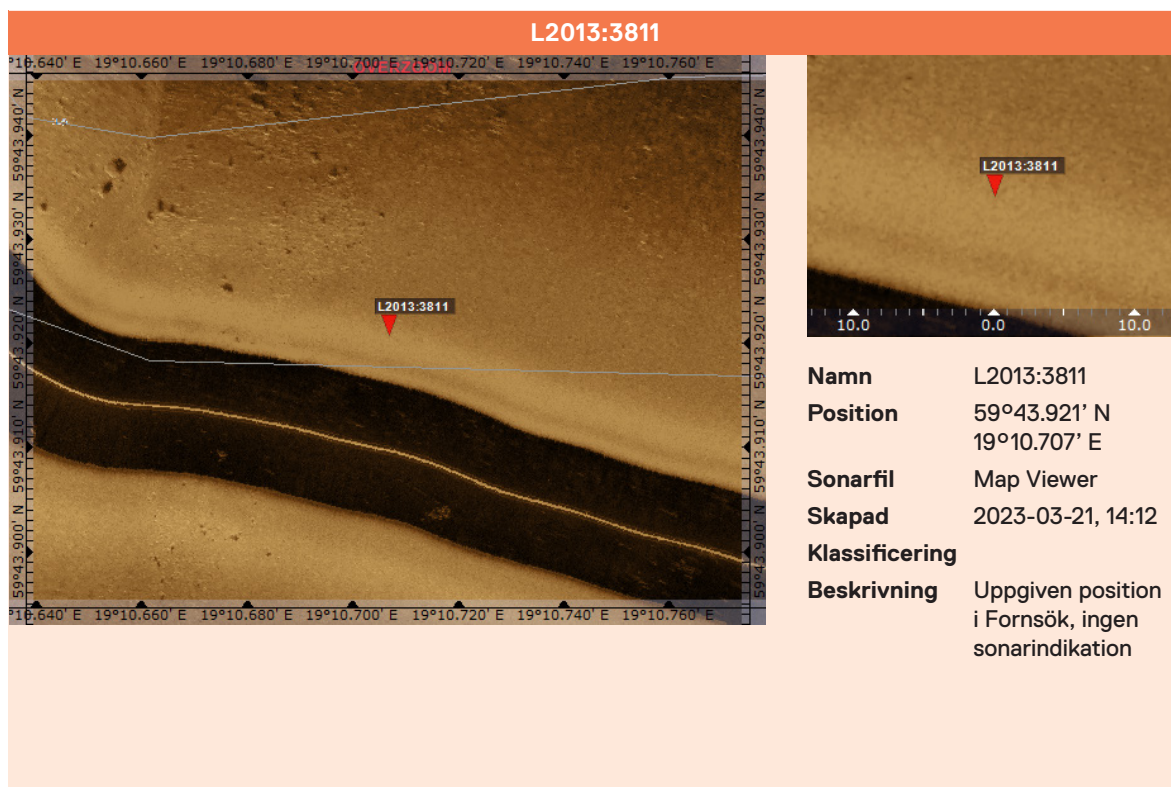
Personal i fält: Mikael Fredholm, Jim Hansson, Patrik Höglund

SONARBILAGA

Sonarrapport Fejan 2023-04-12

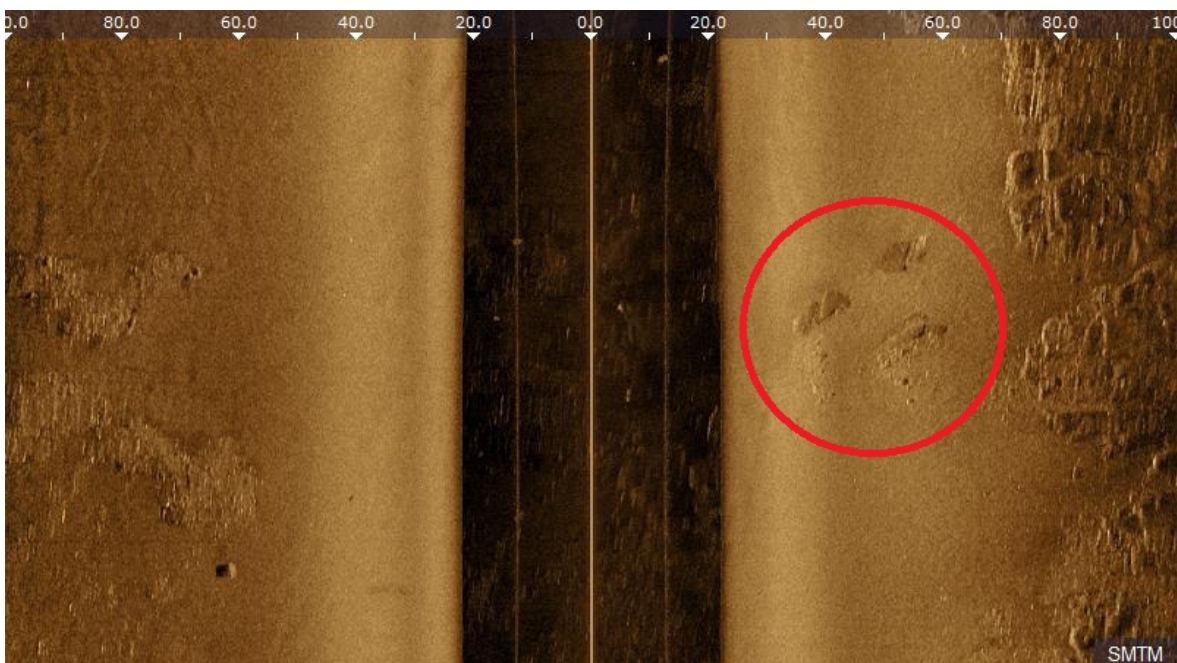

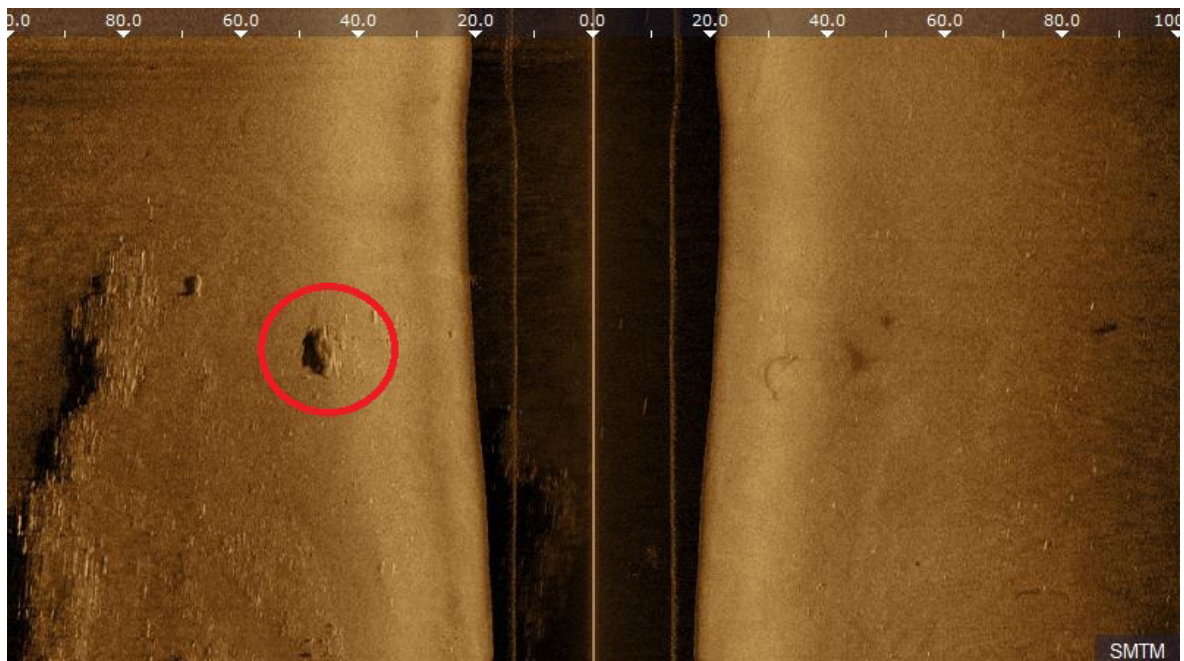
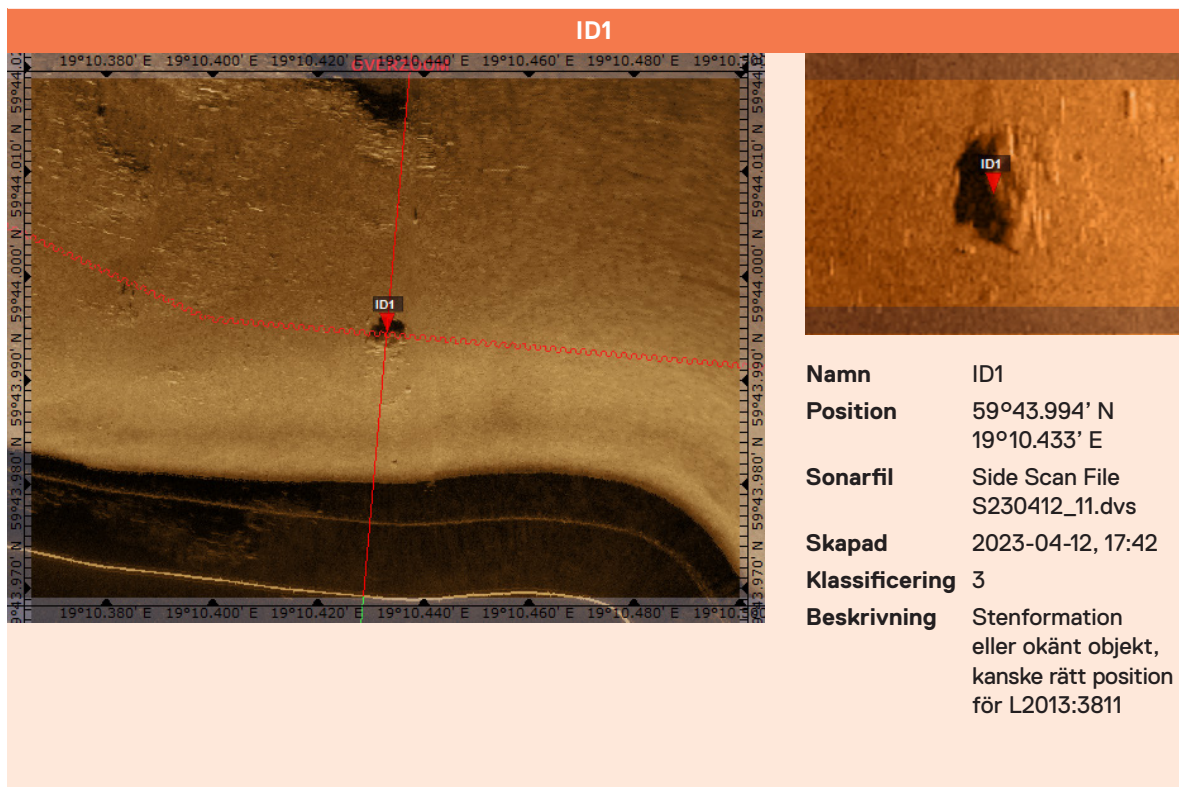
Namn	Position	Sonarfil	Skapad	Klassi- ficering	Beskrivning	Längd
L2013:3811	59°43.921' N 19°10.707' E	Map Viewer	2023-03-21, 14:12		Uppgiven position i Fornsök, ingen sonarindikation	
Sjöfartsverket objekt i sjökort	59°44.027' N 19°10.529' E	S230412_8.dvs	2023-04-12, 17:38	5	Bedöms som naturliga sten- formationer	20 m
ID1	59°43.994' N 19°10.433' E	S230412_11.dvs	2023-04-12, 17:42	3	Stenformation eller okänt objekt, kanske rätt position för L2013:3811	7 m

Sjöfartsverket objekt i sjökort

Namn	Sjöfartsverket objekt i sjökort
Position	59°44.027' N 19°10.529' E
Sonarfil	Side Scan File S230412_8.dvs
Skapad	2023-04-12, 17:38
Klassificering	5
Beskrivning	Bedöms som naturliga stenformationer
Längd	20 m

Indikationerna är klassificerade enligt SMTM:s femgradiga skala:

1. Fartygslämning
2. Trolig fartygslämning
3. Möjlig fartygslämning eller annat objekt
4. Område med flera indikationer
5. Fast lämning

TJOCKÖ SJÖKABEL

Statens maritima och transporthistoriska museer (SMTM) genomförde i april 2023 en arkeologisk utredning inför en planerad sjökabelnedläggning mellan öarna Båtveskär och Fejan, belägna i Norrtälje kommun. Utredningen omfattade sonarkartering längs en cirka 100 meter bred och 1 kilometer lång korridor.

Vid karteringen undersöktes bland annat den i Kulturmiljöregistret angivna positionen för fartygs-/båtlämningen L2013:3811 samt en markering på sjökortet inom utredningsområdet som indikerar ett hinder på 30 meters djup. På de angivna positionerna kunde inget hittas som bedömdes vara av antikvariskt intresse.